

To in ono.

Lampetova slavnost v Črnem Vrhu.

V Črnem vrhu nad Idrijo, v soseski Zadlogom, je zagledal luč sveta v prostrani kmečki hiši eden največjih mož, kar jih je imela naša domovina. Velik je bil rajni dr. Francišek Lampe kot učenjak, velik kot rodoljub in naroden delavec, največji še kot značaj. Poleg raznih drugih njegovih velikopomembnih del, ki bodo ostala za vedno med kulturnimi pridobitvami našega naroda, je bil on tudi ustanovitelj našega lista „Dom in Svet“, njegov lastnik in urednik do svoje smrti skozi celih 13 let.

„Dom in Svet“ je bil dete njegovih bolečin in skrbi, ki mu je raditega tudi posebno prirastel k srcu in kateremu je zapustil umirajoč svoj posebni blagoslov. In „Dom in Svet“ čuva spomin na svojega blagega ustanovitelja, kot svoj najdražji zaklad in svoj talisman. On mu je največji porok napredka in razvoja in plodonosnega delovanja za narod slovenski.

Dne 21. avgusta se je vršila v Črnem vrhu slavnost odkritja spominske plošče rajnemu Francišku Lampetu. Slavnost se je vršila brez velikega hrupa takorekoč v ozkem krogu njegovih rojakov in njegovih učencev ter najbližjih prijateljev. Spomenik je izdelal kamnosek Vodnik, Lampetovo podobo pa kipar Zajec. Spomenik stoji pri cesti pred župno cerkvijo nasproti spomeniku drugega velikega črnovrškega rojaka Mateja Cigaleta. Napis na spomeniku se glasi:

Domovini živel
Narodu delal
Bogu služil
Ponos črnovrške župnije.

Na desni strani:

Branitelj resnice
Ljubitelj lepote
oče sirot
Modroslovec in književnik
Jeruzalemski romar.

Na levi strani pa:

Zgodbe svetega pisma
Dom in Svet
Uvod v modroslovje
Cvetje s polja
modroslovskega.

Slavnostne govore so imeli njegovi učenci, profesor dr. Gruden v cerkvi, profesor dr. Opeka pri odkritju spomenika, profesor dr. Debevec pri odkritju spominske plošče. Vsa pota so bila ozaljšana z maji in slavoloki. Domače ljudstvo je z ginjenostjo gledalo slavlje svojega velikega rojaka.

S to slavnostjo je slovenski narod le v majhni meri izplačal dolg hvaležnosti svojemu velikemu rodoljubu. Najlepši spominek, in sicer aere perennis, si je pa postavil on sam v svojih delih in spisih in v hvaležnih srcih svojih gojencev in učencev.

„A mi spomink postavimo mu tak,
da slednji skuša biti mu enak!“

09850

Gledišče.

Lanska sezona v Zagrebu.

Tudi Zagreb ima, kakor Ljubljana, vsako leto se ponavljajoče akutno glediško vprašanje, ki ni doli nič manj zavozljano, kakor pa pri nas. V prvi vrsti spada sem seveda denarno vprašanje, potem pa izbira repertoirja, način igranja; vprašanje drame (ki je pri nas že rešeno ali pravzaprav presekano kot gordijski voz) itd.

Lansko leto je povečalo mesto Zagreb svojo podporo za hrvaško gledišče na 50.000 kron in s tem je omogočilo oživljenje opere na hrvaškem odru.

Prvič je vstopila opera v hrvaško gledišče že dne 28. marca 1846, ko se je prvič pel Lisinskega opera „Ljubezen in zloba“. Zanimivo je, kakšne osebe so takrat

FOT. ANTON VILAR, LOGATEC
POGOZDOVANJE KRASA

nastopile na odru, že da se spozna, kake vrste ljudje so takrat sodelovali pri narodnem prebujenju. Najdemo imena: Sidonija pl. Rubido, rojena grofica Erdödy, gđc. Švabelova, Franjo Steger-Stazič, Ljudevit Pihler, Franjo Wiesener-Morgenstern, Kamilo Wiesner-Livadić in Alberto Štriga. Za narodno prebujenje hrvaško so bili njihovi nastopi velikega pomena, ne pa toliko za umetnost samo, kajti kot umetniška institucija je prišla opera na hrvaški oder šele l. 1870. V tej prvi stalni operni sezoni se je dala kot premijera opera „Mislav“ takrat še mladega skladatelja Ivana pl. Zajca. Obdržala se je opera 19 celih let do 30. maja 1889. Pod ravnanstvom Zajca je dosegla opera primeroma visoko stališče in na hrvaškem odru so se izvežbali nekateri pevci in pevke, ki so dosegli potem široko slavo. Imenujem Mursko, Mallingerovo, Terce-Terputčevo, Trnino, Kernicevo, Hrzičevo. Največ se je pa gojila v teh časih na hrvaškem odru laška opera, ki je Zajcu najbolj ugajala.

Od l. 1889. pa do 1894. ni bilo v Zagrebu stalne opere. Pojavile so se samo na krajsi ali daljši čas tri staggione. Drugo staggione je podpirala celo vlada.

Ko je bil dr. Stjepan pl. Milletich imenovan ravnateljem hrvaškega gledališča, je uvedel zopet opero v staro gledališko poslopje, ki se je potem preselila v sedanje novo. Tudi po smrti Miletića je obstajala še nekaj časa pod ravnateljstvom Ive pl. Hreljanovića, dokler ni zaspala l. 1902. Potem zopet ni bilo opere do lanske sezone, izvzemši nekaj opernih predstav, katere je priredil odbor za postavljenje Stroj-majerjevega spomenika v Zagrebu. Najlepše se je razvila hrvaška opera pod Miletićem in Hreljanovićem. Miletić je opisal v svoji knjigi, ki ima značaj njegovih umetniških in gledaliških memoirov, svoje delovanje in svoje boje.

Kot stalna umetniška institucija je oživela lansko sezono opera tretjič na hrvaškem odru.

Dalje je prešlo hrvaško deželno gledališče v Zagrebu v oddelek za prosveto in bogočastje. S tem se je izpolnila želja, katero je imel pokojni zaslužni ravnatelj hrvaškega gledališča dr. Miletić, da se nahaja skrb za gledališče v isti roki kakor za ostale panoge umetnosti.

Ravnateljem je bil imenovan hrvaški pisatelj Vladimir pl. Treščec. S tem je bilo rešeno tudi težko osebno vprašanje na splošno dovoljen način. Treščec se je rodil l. 1870. v Topuskem. Dopršil je pravdo ter je bil mnogo let uradnik v Bosni, a l. 1906. je bil premeščen k deželni vladi v Zagrebu. Kot veren tovariš Miletićev je delil z njim ljubezen do književnosti in do gledališča. Napisal je mnogo izvrstnih novel in dva romana: „U malome svijetu“ in „Ljetne noći“, v katerih je razodel nadarjenost in izobrazilo in široko duševno obzorje. Dobro pozna moderno svetovno književnost in je več francoskih pisateljev z dobrim okusom prevedel na hrvaški jezik.

Začetkom sezone so razodevali nekateri hrvaški listi strah, da bi utegnili opera škodovati drami. Na srečo se pa to ni uresničilo, ampak drama lanska sezono ni nazadovala niti z ozirom na repertoire, niti kar zadeva izvršitev in obisk.

Otvorila se je sezona z Miletićevo dramo „Boleslav“, ki je kot pesniško delo najsubjektivnejši izraz Miletića človeka in umetnika, kot drama pa ni imela uspeha in si ni sposobna pridobiti večjega kroga gledalcev. Njena filozofska vsebina je pesimistiško naziranje sveta. „Boleslav“ je bolnik, ki ne reaguje normalno na vtiske življenja in zunanjega sveta. Vse, kar se godi okrog njega, ga pušča hladnega, ravnotako kot on gledališke obiskovalce. Gledališka uprava je hotela najbrže s to dramo popularizirati Miletića in ga udomaćiti med gledališkimi stenami, kjer je nekdanji njegov duh kraljeval.

Začetkom sezone je napovedala intendantica med drugimi dramske novitete: Shakespeare: Macbeth, Kralj Lear; Schiller: Mesinska nevesta; Molier: Meščan plemić; Ibsen: Borba za prestol, Mali Ego; Hauptmann: Potopljeni zvon; Nosiere-Tolstoj: Kreutzerjeva sonata; D'Annunzio: Mrtvo mesto; Bisinski: Moloh; Laveclan: Markez Priola; Bataille: Naga ženska; Bahr: Jožefina; Shav: Messaliansa; Testoni: Kardinal Lambertini; Lengyel: Taifun; Molnar: Vrag; Novaczinski: Friderik Veliki; Tresić: Hirud; Miletić: Tomislav.

Operne novitete: Zajc: Lizinka; Puccini: Madame Butterfly; Mozart: Figarovo ženitovanje; Nongues: Quo vadis?; Strauß: Saloma; D'Albert: Nižina; Wolf-Ferrari: Suzanina skrivnost; Hatze: Vrnitev; Bersa: Plavež.

Operetne novitete: Lehar: Knežja hči; Fall: Ločena žena; Offenbach: Orfej v podzemlju.

Kakor je že navada, se je tudi ta program tekom sezone nekoliko izpremenil. Igralo se je: Praga: Kriza; Sudermann:

Boj netopirjev; Hennequin in Milland: Vandeville Lili; Ibsen: Oblasti, Gospa Josette, moja soproga; Petrović: Rkač; Bracco: Poštenjak; Moliere: Skopuh; Gerhardt Hauptmann: Tkalc; Albini: Baron Trenk; Miletić: Boleslav; Tolstoj: Vstajenje; Mario Costa: Histoire d'un Pierrot (pantomima); Freudenreich: Baron Tamburlanović (kajkavska žaloigra); Shakespeare: Korijolan; Copel: Popotnik; Zajc: Zrinjski (opera); Didring: Nevarna igra; Pierre Weber: Luta; Lehár: Vesela vdova; Mamselle Nitouche; Bracco: On, ona, on; Gallina: Tako je na tem svetu, dete moje (gluma); Benier: Ribice; Testoni: Ono nekaj; Shakespeare: Hamlet; Begović: Stana; H. Bordeaux: Zaljubljena pisma; V. Pierzyński: Majsko solnce; Wagner: Zakleti Holandec; Gounod: Faust (opera); M. Ogrizović: Zlatokosi kraljevič; Bernstein: Izrael; Robert Bertram; Smetana: Prodana nevesta; Bisson: Nadzornik in spalnih vozov; Schiller: Don Karlos in Kovarstvo in ljubezen; Planquette: Korneviljski zvonovi (komična opera); Oskar Strauß: Hugdietrichova prošnja; L. Thom: Morala (satira); Bizet: Carmen; SherlockHolmes; Caillavet in Flers: Ljubezen čuje; Loi-Fu: V čajni in Otake (japonski tragediji); de Nion in de Buysielx: V oči sreče (šaloigra); Dragušević: Poslednji Zrinjski; Mascagni: Cavalleria rusticana; Wilde Os.: Glavno je, da se imenuje Ernst; Ibsen H.: Rosmersholm; Verdi: Trubadur; Nestroy: Hudi duh; Parma: Ksenija; R. Leoncavallo: Pagliazzi; Toselli: Umetniška žila; Fall: Dolarska princežinja; Sam. Benelli: Brezdušna šala; Rostand: Chantecler; Eschil: Agamemnon; Hugon pl. Hofmannstal: Elektra; Bern. Shar: Opravilo gospoda Warren; Strauß: Valčkov čar; Vojnović: Ekvinokcij; Kukuljević: Juran in Sofija; Bernstein: Vihar; Verdi: Aida; Shakespeare: Romeo in Julija; Prejac-Senoa: Kmečki punt; Freudenreich: Graničari; Ibsen: Nora; Esmann; Oče in sin; H. Bahr: Koncert; Begović Milan: Stana; Učitelj Flachsmann; Bracco: Poštenjak; Lokalna železnica; Tušić: Trhli dom, Ptujec; Gospoda iz gostilne Maxime; Valčkov čar; R. Schnitzler: Oprosnja večerja; Ogrizović: Hasanaginica; Wyspianski: Smrt Ofelije; Lev Andrejev: K zvezdam; Peter Petrović: Duše; Rydel: Začarano kolo; Baron Hrobčicki; Mignon; Grof Palizina.

Kar zadeva repertoire, je torej zagrebsko gledališče precej podobno slovenskemu. Nekaj več imajo izvirnih, domačih del; drama se je vpoštevala nekoliko več kot pri nas; dajalo se je več resnih, literarnih komadov. Vobče je prevladovala francoska šala in laška godba. Domače igre so bile včasih jako slabo obiskovane, najbolj se je pa trlo ljudstvo k burki. Dala se je pa tudi „Mlinar in njegova hči“.

Hrvaško gledališče se je trudilo za ples, a je imela intendantica z baletom velike težave. V Zajčevem „Zrinjski“ bi se imel vršiti v turškem taboru orijentalni ples, a ni bilo mogoče pravočasno dobiti in izuriti plesalk. Treba ga je bilo odložiti na poznejše reprize. Dalje se je plesal španski torqueadorski ples, francoski „Dans villageoise“ in „Pas de deux“.

Jako mnogo je gostovalo v Zagrebu tujih umetnikov, in ravno predstave s tujimi gosti so najbolje uspele. Med drugimi so gostovali: Solska iz Krakova, Siemaskova iz Lova, Slovenka Korošćeva Mira iz Prage, ki je za leto angaževana v Zagrebu kot primadona; Vulaković in Borštnikova iz Ljubljane; Danilova iz Trsta, ki je žela obilo priznanja (je angaževana leto v Ljubljani); Kramper iz Prage; Doležal, Pospisil, Vinck Bregovska iz Metza; Brenald iz Prage, Bonačić iz Splita in drugi.

Dne 5. aprila je bil Miletićev večer. Igrala se je njegova igra „Grof Palizina“.

Dne 10. junija se je praznovala 70 letnica, ko se je prvič hrvaško igralo v Zagrebu. V slavnostno razsvetljeni dvorani

se je igrala Kukuljevićeva igra „Juran in Zofija“, ki je bila prva hrvaška drama.

Zagrebska primadona gospodična Šughova je za letos angaževana za dvorno gledališče v Darmstadtu, prva baletna plesalka Vojačkova pa v Prago.

OSRLO

Dositej Obradović. Srbski narod se pripravlja k praznovanju stoletnice smrti svojega slovstvenega prvobuditelja Dositeja Obradovića. Ko so po padcu Carigrada l. 1553. Turki razbili zadnje ostanke srbske samostalnosti, je tudi srbsko slovstvo skoraj popolnoma prenehalo. Nekaj časa je še živelarilo na južnem Ogrskem in po sosednjih deželah, kamor so se zatekli srbski begunci. Obenem z zunanjim obsegom je propadalo srbsko slovstvo tudi po vsebini in po jeziku.

Ko so nastali z oslavljenjem turškega jarma novi pozikusi, oživeti srbsko slovstvo, so si pisatelji izbrali napačno pot. Vrnili so se po vsebini k bizantinskim vzorom, v jeziku so pa skušali očistiti cerkveno-slovanski jezik in ga vpeljati v splošno slovstvo. Pod vplivom bizantske retorike so pa strašno pačili cerkveno slovenščino in naredili iz nje neki okoren in nerazumljiv umeten produkt.

Prvi, ki se je pod vplivom takrat po Evropi se šireče romantične struje vrnil k živi narodni govorici in započel moderno srbsko slovstvo, je bil Dositej Obradović. Njegovo življenje je bilo burno in nemirno. Rojen je bil l. 1744. in krščen na ime Dimitrij. Čitanje pobožnih knjig je vzbudilo v njem željo po svetem življenju in po izobrazbi.

Gnan od strastne žeje po prosveti, je vstopil v samostan na Fruški gori v Sremu, kjer je bilo zadnje pribežališče srbske prosvete. Tu je dobil samostansko ime Dositej. Kmalu se je pa prepričal, da se od menihov ne bo mogel ničesar več naučiti. Nato je zopet zapustil samostan in pobegnil s še enim tovarišem v Zagreb, kjer je hotel obiskovati šolo. Ker ga pa niso hoteli sprejeti, je odšel v Dalmacijo, se družil z narodom in proučeval njegovo življenje in potrebe. Tu je poučeval otroke, napisal svojo prvo knjigo, prevod govorov sv. Janeza Zlatoustega, zvan pod imenom „Dositejeve Bukvice“. Iz Dalmacije je šel na Sveto Goro, kjer pa tudi ni našel učitelja, kakršnega si je želel. Napotil se je torej v Smirno. Tu je ostal tri leta, dokler se ni pričela rusko-turška vojska. Potem je šel čez Albanijo, kjer je ostal leto dni in odtod na otok Krk. Tu je čital grške in latinske pisatelje. S Krfa je šel čez Benetke in Trst zopet v Dalmacijo, kjer je nadaljeval „Bukvice“. Iz Dalmacije je šel na Dunaj, kjer je ostal šest let. Tu je učil otroke latinsko in grško, sam se je pa naučil francoščine, nemščine in laščine. Potem je šel v Halle na Nemško, kjer se je na vseučilišču vpisal v bogoslovje in modroslovje. L. 1783. je odpotoval v Lipsko, kjer je hotel dati natisniti svoje „Svete“, a je moral opustiti svoj načrt, ker mu je zmanjkalo denarja. Potem je potoval še v Pariz, London, na Rusko in na Poljsko. Koncem življenja je prišel l. 1807. na Srbsko, kjer je poučeval Karadjorgjeve sinove, se trudil za prosveto in zasnoval veliko šolo, iz katere se je nedavno razvilo vseučilišče. L. 1811. je bil imenovan predstojnikom srbske prosvete (naučnim ministrom), a je kmalu nato umrl dne 26. marca 1811.

Leta 1783. je izšla njegova avtobiografija „Život i priključenija Dimitrija Obradovića“, prvi del. S to knjigo se začena moderno srbsko slovstvo. Drugi del je izšel l. 1788. Pisal je pod vplivom Göthejevega Wertherja, Wielanda in Richardsona. Dalje je izdal l. 1788. „Ezopove basni“ (po La Fontainu in Lessingu), „Sovete zdravago razuma“ l. 1794., polemiške članke: „Pravoreci“ in „Odgovor Serafim“, „Etika

ili filozofija naravoučiteljna po sistemu profesora Soavi“ (1803), „Sobranje raznih naravoučiteljnih veščej“ (1793), drugi del tega spisa je izdal P. Solarić l. 1818. pod naslovom „Mezimac“. Prevedel je Lessingovo šaloigro „Damon“, pridigo nemškega protestantskega pridigarja Jurija J. Colikofera: „Slovo poučitelno“ (1789) in spesnil „Pesna na vzjatije Bjelgrada“ in „Pesna o izbavljenju Srbije“ (1794) ter „Pesna na insurekciju Serbianom“.

Priprave za prireditve stoletnice njegove smrti je prevzela „Srbska književna zadruga“ in obeta se, da bo prirejena na veliko skalo, kakor tak mož zasluži.

Björnstjerne Björnson. Dne 22. aprila letošnjega leta je umrl pisatelj svetovne slave, eden največjih norveških veleumov, vrstnik in nasprotnik Ibsenov, Björnstjerne Björnson. Njegovo ime je postalo znano po širokem svetu in zlasti med Slovani v zadnjem času posebno še raditega, ker je tako neustrašeno nastopal za zatirane slovanske narode. L. 1907. je napisal v nemškem časopisu „März“ in v francoskem „Courier Européen“ ostre članke zoper zloglasno „madžarsko svobodo“.

Rodil se je Björnstjerne Björnson v samotni vasi Kvikne l. 1832. kot sin protestantskega pridigarja kmetskega rodu. Že kot dijak je pisal drame in se pridaval, da bi strl danksi vpliv na norveškem odru in ustvaril norveško gledališko umetnost, kar se mu je tudi posrečilo.

L. 1856. se je udeležil velikega dijaškega shoda v Upsali, kjer so se zbrali skandinavski dijaki k boju za svojo narodno individualnost in zapisali na svojo zastavo besedo „skandinavizem“.

Glediško vprašanje in dijaško gibanje sta bila glavna dogodka, ki sta v mladosti vplivala na Björnsöna in določila smer njegovemu delovanju. Sedel je in napisal v štiri-najstih dneh svojo prvo tiskano dramo „Med bitvami“. Predmet ji je vzel iz norveške preteklosti, iz časov zagonetnega kralja Sverreja. Malo poprej je priobčil malo povest iz kmetskega življenja „Nevarna svoboda“. Boj med dolžnostjo in med željo po svobodi je njen predmet.

„Med bitvami“ je prva moderna norveška drama, ki je potem, nadaljevana od Björnsöna, Ibsena, Knuta Hamsuna, Amalije Skram, Arneja Garborga in drugih, nastopila zmago-slavno pot po vsem svetu. Potem je napisal še istega leta „Synnove Solbakken“ in dramo „Halte-Hulda“. Ta dela so imela velik vpliv na norveško slovstvo in njegovo ime je takoj zaslovelo. Potem je sledilo več krasnih povesti iz kmetskega življenja: „Ribičeva hči“, „Pot zaročencev“ itd.

Nato je prevzel za Ibsenom vodstvo norveškega gledališča v Bergenu od l. 1857.—1859. in od 1865.—1867. Med leti 1860 in 1863 je potoval po tujini, čez Kodanj v Monakovo, na Dunaj, v Rim, kjer je ostal eno leto. Potem je obiskal Florenco in Benetke ter ostal nekaj časa v Monakovem. Med leti 1858 in 1864 je pisal večinoma drame. „Halte Hulda“ je napisana še pod vplivom vladajoče romantike. Vendar veje iz nje divji duh norveške preteklosti iz časov „sage“. V Rimu je napisal l. 1861. dramo „Kralj Sverre“, v kateri se zrcali politički boj med demokrati in konservativci, ki je vrel takrat na Norveškem, prenešen nazaj v davno minule čase. „Sigurt Slembe“ ima za predmet zopet norveško zgodovino XIII. stoletja. Sledila je drama „Marija Stuart na Škotskem“. Obe drami stojita na verskem stališču in imata za predmet izpokorjenega grešnika.

Ko se je vrnil v domovino, je bil sprejet z velikimi ovacijami in je začel svoje delovanje s predavanji o Mihal Angelu in o Sikstinski kapeli. Potem je napisal dramo „Nova zaročenca“. Nato se je zopet vrnil k zgodovinskemu predmetu ter je napisal „Sigurd, jeru-